SEJM USTAWODAWCZY W HISTORIOGRAFII POLSKIEGO PARLAMENTARYZMU

THE LEGISLATIVE SEJM IN THE HISTORIOGRAPHY OF POLISH PARLIAMENTARISM

The article deals with issues from the sphere of research on the history of Polish parliamentarism in the interwar period and the position of the Legislative Sejm in the historiography of Polish parliamentarism. On the one hand, they are a part of broader research on the history of historiography in the 20th century, and on the other – on the history of law and system, as well as socio-political history and the political thought of the Second Republic of Poland. Such approach to research problems allows not only to review the main historiographic strategies represented by researchers of Polish parliamentarism over the last few decades, but also to raise numerous research questions related to the position and significance of the research into the history of the Legislative Sejm in Polish historiography in the interwar period, in the People's Republic of Poland and nowadays. The article presents a dozen or so main historians, law historians and constitutionalists dealing with the history of the Legislative Sejm, its political, social and systemic functions, as well as the significance and position in the history of Polish parliamentarism, i.a. Stanisław Starzyński, Waław Komarnicki, Maciej Starzewski, Władysław Konopczyński, Stanisław Kutrzeba, Tadeusz Rzepecki, Andrzej Ajnenkiel, Michał Pietrzak, Konstanty Grzybowski, Bogusław Leńnodorski.

Słowa kluczowe: Sejm Ustawodawczy 1919 r., konstytucja marcowa, parlamentaryzm II Rzeczypospolitej, historia historiografii XX w., historia prawnoustrojowa w XX w.

Key words: Legislative Sejm 1919, March Constitution, parliamentarism of the Second Republic of Poland, history of historiography of the 20th century, legal and systemic history in the 20th century

* **Dr hab. Lidia Michalska-Bracha**, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Instytut Historii; lmbracha@interia.pl

Problematyka dziejów parlamentaryzmu w II Rzeczypospolitej posiada bogatą literaturę przedmiotu, od studiów szczegółowych po ujęcia syntetyzujące i podręcznikowe¹. Istotne miejsce zajmują w niej prace dotyczące funkcjonowania Sejmu Ustawodawczego [dalej: SU], jego uprawnień określonych w uchwale z dnia 20 lutego 1919 r. o powierzeniu Józefowi Piłsudskiemu dalszego sprawowania urzędu Naczelnika Państwa [dalej: mała konstytucja]², miejsca parlamentu w systemie ustrojowym konstytucji z 17 marca 1921 r.³ oraz jego rola w praktyce ustrojowej lat 1919–1922 w warunkach wielopartyjnego systemu politycznego. Idea zwołania SU,

¹ Jedynie tytułem przykładu można się odwołać do częściowych zestawień bibliograficznych z tego zakresu: *Dzieje parlamentaryzmu w Polsce XV–XX wieku. Materiały Bibliograficzne*, oprac. K. Zieliński, Warszawa 1985; A. Ajnenkiel, *Historia Sejmu polskiego*, t. II, *II Rzeczypospolita*, Warszawa 1989 (bibliografia).

² Uchwała Sejmu Ustawodawczego z dnia 20 lutego 1920 r., Dz.P.P.P., nr 19, poz. 226.

³ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. nr 44, poz. 267.

którego zasadniczym celem miało być określenie zasad ustroju politycznego odrodzonego państwa, znajdowała odbicie w programach większości środowisk politycznych u progu II RP. Uznanie w konsekwencji toczących się dyskusji zasady demokratycznego parlamentu, z przeważającą pozycją SU, przesądzało o przyszłym ustroju politycznym odrodzonego państwa polskiego⁴.

Tematyka niniejszego artykułu dotyczy szerokiego spektrum zagadnień wkraczających w obszar badań nad dziejami polskiego parlamentaryzmu w okresie międzywojennym i miejscem problematyki SU w historiografii polskiego parlamentaryzmu. Wpisują się one z jednej strony w szersze studia nad historiografią XX w., z drugiej zaś nad historią prawa i ustroju oraz nad dziejami społeczno-politycznymi i myślą polityczną II RP⁵. Zaprezentowana w takim ujęciu problematyka badawcza pozwala nie tylko na przegląd głównych stanowisk historiograficznych reprezentowanych przez badaczy dziejów polskiego parlamentaryzmu na przestrzeni kilku dziesięcioleci, ale także na postawienie pytań badawczych dotyczących miejsca i znaczenia badań nad dziejami SU w polskiej historiografii lat międzywojennych, okresu PRL oraz czasów współczesnych.

Początki zainteresowania problematyką SU, jego politycznych, społecznych i ustrojowych funkcji sięgają lat dwudziestych XX w. i — z jednej strony — mają w głównej mierze wymiar polityczny i publicystyczny oraz stanowią istotny składnik międzywojennej myśli politycznej. Natomiast z drugiej strony stają się integralną częścią myśli konstytucyjnej i przedmiotem zainteresowania ze strony czołowych polskich konstytucjonalistów. W konsekwencji wpisują się w przypadający na okres międzywojenny rozwój samodzielnej subdyscypliny historycznej, jaką była historia państwa i prawa, ale także na coraz prężniej rozwijające się badania z zakresu dziejów najnowszych. Te ostatnie coraz częściej podejmowali nie tylko publicyści czy działacze polityczni, ale przede wszystkim profesjonalni historycy, z uwagi na naturalną wręcz tendencję do poszerzenia chronologicznego zakresu zainteresowań historycznych⁶.

Na okres międzywojenny przypadł także rozwój pierwszej z wymienionych subdyscyplin historycznych, a mianowicie historii państwa i prawa, która miała w polskiej historiografii bogate tradycje sięgające XIX w. Tylko dla okresu międzywojennego w samym ośrodku lwowskim historią prawnoustrojową, jako głównym obszarem

⁴ Vide szerzej M. Pietrzak, *Parlament w systemie organów państwowych*, [w:] *Sejmy Drugiej Rzeczypospolitej*, red. A. Zakrzewski, Warszawa 1990, s. 54–57.

⁵ K. Kawalec, *Spadkobiercy niepokornych. Dzieje polskiej myśli politycznej 1918–1939*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2000; *idem*, *Wizje ustroju państwa w polskiej myśli politycznej lat 1918–1939. Ze studiów nad dziejami polskiej myśli politycznej*, Wrocław 1995.

⁶ O rosnącym w okresie międzywojennym zainteresowaniu historyków dziejami najnowszymi i historią współczesną świadczą dane statystyczne, z których wynika, że historią współczesną we Lwowie zajmowało się aż 61 historyków (16,4% zbiorowości), w Krakowie — 58 (19% zbiorowości), a w Warszawie 85 (26,1%). Vide szerzej J. Pisulińska, *Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Rzeszów 2012, s. 193; W. Marmon, *Krakowskie środowisko historyczne w latach 1918–1939*, Kraków 1995, s. 111; J. Maternicki, *Warszawskie środowisko historyczne w okresie II Rzeczypospolitej*, Rzeszów 1999, s. 103.

badania, zajmowało się 40 historyków (tj. 10,5% całej zbiorowości) i tym samym dziedziną tą zajmowała czwartą pozycję spośród wszystkich kierunków zainteresowań twórczych historyków lwowskich w latach 1918–1939⁷. Lwów był w tym czasie silnym ośrodkiem badań nad historią państwa i prawa oraz dominował pod względem badań historycznoprawnych w porównaniu z pozostałymi ośrodkami uniwersyteckimi⁸, np. w środowisku warszawskim badania historycznoprawne prowadziło w tym czasie 39 historyków (9,2% zbiorowości), w Krakowie zaś 30 (9,8% zbiorowości). Historia prawa i państwa zajmowała więc w Warszawie trzecią pozycję w zestawieniu z innymi kierunkami badań historycznych, podobnie w Krakowie⁹. Historia państwa i prawa czerpała wówczas z koncepcyjnych, badawczych i metodologicznych osiągnięć co najmniej kilku wybitnych historyków prawa, np. Oswalda Balzera (1858–1953) i jego szkoły oraz Stanisława Kutrzeby (1876–1946), z którymi wiążą się kolejne okresy w rozwoju historii państwa i prawa na przestrzeni od końca XIX w. do 1939 r.¹⁰

Istotny był tu również wpływ myśli prawnoustrojowej rozwijanej m.in. przez takich prawników i uczonych, jak Stanisław Starzyński (1853–1935), Maciej Starzewski (1891–1944) czy Wacław Komarnicki (1891–1954)¹¹. W efekcie czego można zaobserwować w dwudziestoleciu międzywojennym wyraźny rozwój myśli konstytucyjnej, a także wzrost literatury prawniczej, pośród której powstały ważne studia dotyczące zagadnień konstytucyjnych, w tym zgłaszanych wówczas projektów konstytucyjnych oraz konstytucji marcowej, która została poddana krytyce i dyskusji przez

⁷ J. Pisulińska, *Lwowskie środowisko historyczne...*, s. 216, 227.

⁸ A. Redzik, *O naukach historycznoprawnych w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, [w:] *Nauki historycznoprawne w polskich uniwersytetach w II Rzeczypospolitej*, red. M. Pyter, Lublin 2008, s. 131–183; *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red. A. Redzik, Kraków 2015, *passim*.

⁹ J. Maternicki, *Warszawskie środowisko historyczne...*, s. 112–113; W. Marmon, *Krakowskie środowisko historyczne...*, s. 126, 130–131. *Confer Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008*, red. G. Bałtrusajtys, Warszawa 2008; *Złota księga Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. J. Stelmach, W. Uruszczak, Kraków 2000.

¹⁰ J. Maternicki, *Historiografia polska XX wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1982, s. 112–129; M. Patkaniowski, *Rozkwit nauk historycznoprawnych w Uniwersytecie Jagiellońskim*, [w:] *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. M. Patkaniowski, Kraków 1964; A. Redzik, *O naukach historycznoprawnych w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, [w:] *Nauki historycznoprawne w polskich uniwersytetach w II Rzeczypospolitej*, red. M. Pyter, Lublin 2008, s. 131–183; M. Pyter, *Oswald Balzer i lwowska szkoła historycznoprawna*, Lublin 2010; A. Supruniuk, M.A. Supruniuk, *Nauki prawne w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919–1944*, [w:] *Nauki historycznoprawne w polskich...*, s. 217–275; K. Sikorska-Dzięgielewska, *Historia prawa i jej przedstawiciele na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego w okresie II RP*, [w:] *Nauki historycznoprawne w polskich...*, s. 389–423.

¹¹ M. Tarkowski, *Wileńscy prawnicy wobec wybranych koncepcji ustrojowo-politycznych oraz kodyfikacji prawa w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, [w:] *Tendencje rozwojowe myśli politycznej i prawnej*, red. M. Maciejewski, M. Marszał, M. Sadowski, Wrocław 2014, s. 495–11; Komarnicki Wacław, [w:] *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. III: K–Ł, oprac. Piotr Majewski, red. G. Mazur, Warszawa 2005, s. 155–156; P. Sarnecki, A. Wiekłuk, *Starzewski Maciej*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 42, Warszawa–Kraków 2003–2004, s. 436–38; A. Redzik, *Stanisław Starzyński (1853–1935) a rozwój polskiej nauki prawa konstytucyjnego*, Warszawa–Kraków 2012; A. Zoll, *Makarewicz Juliusz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XIX, Wrocław–Warszawa–Kraków 1974, s. 211–213.

liczne środowiska polityczne i prawnicze¹². Jednym z przykładów takiej debaty wpływającej na rozwój myśli konstytucyjnej był zorganizowany w 1921 r. pod auspicjami profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego cykl wykładów w Szkole Nauk Politycznych w Krakowie. Wzięli w nich udział znani ówczeszni historycy krakowscy i prawnicy, m.in. Michał Rostworowski, Stanisław Kutrzeba, Stanisław Estreicher, którym przyświecał zasadniczy cel bezstronnej oceny ustawy zasadniczej, a tym samym „zbadań i poznania” konstytucji „w oderwaniu od ludzi, którzy ją uchwalali i od warunków, wśród których powstała”¹³. Michał Rostworowski (1864–1940), badacz prawa narodów i prawa politycznego na Uniwersytecie Jagiellońskim, w swoich pracach wiele miejsca poświęcił konstytucji marcowej¹⁴.

Zagadnienia dotyczące konstytucji marcowej poddawane wnikliwej analizie zawartych w niej zasad prawnych znalazły swoją ugruntowaną pozycję w ówczesnej myśli konstytucyjnej, czego przykładem mogą być prace wybitnego lwowskiego konstytucjonalisty Stanisława Starzyńskiego. Starzyński, prawnik i profesor prawa politycznego na Uniwersytecie Lwowskim, przez wiele lat związany z tą uczelnią, pełnił w niej funkcje dziekana i prodziekana Wydziału Prawa oraz rektora. Za swoje osiągnięcia naukowe w 1925 r. został mianowany na Uniwersytecie Jana Kazimierza profesorem honorowym prawa politycznego przez Prezydenta RP. Wychował spore grono uczniów, pośród których znajdowali się znani prawnicy: Wacław Komarnicki, Edward Ignacy Dubanowicz oraz Ludwik Ehrlich¹⁵. Starzyński jako znawca zasad prawnych konstytucji marcowej oraz współczesnych zagadnień ustrojowych był autorem kilku wydanych w latach dwudziestych prac na ten temat, m.in.: *Konstytucja państwa polskiego* (1921) i *Współczesny ustrój prawno-polityczny Polski i innych państw słowiańskich* (1928)¹⁶. Jak słusznie napisał Adam Redzik, Starzyński był „pierwszoplanową osobistością polskiej nauki prawa konstytucyjnego końca XIX w. i pierwszych 35 lat dwudziestego wieku”¹⁷.

W gronie znanych lwowskich badaczy prawa znalazł się konstytucjonalista Edward Dubanowicz (1881–1943), referent i współtwórca znacznej części projektu konstytucji marcowej¹⁸. Istotną rolę w lwowskiej szkole historycznoprawnej odegrał też Ludwik

¹² Vide m.in.: *Projekty Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Projekt Komisji Konstytucyjnej Sejmu Ustawodawczego*, Warszawa 1920; *Nasza Konstytucja. Cykl odczytów urządzonych staraniem Dyrekcji Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie od 12–25 maja 1921 r.*, Kraków 1922; S. Car, *Z zagadnień konstytucyjnych Polski*, Warszawa 1924; J.K. Malicki, *Marszałek Piłsudski a Sejm. Historia rozwoju parlamentu polskiego 1919–1936*, Warszawa 1936.

¹³ M.R. [M. Rostworowski], *Wstęp*, [w:] *Nasza Konstytucja. Cykl odczytów*, nlb.

¹⁴ P. Sarnecki, *Nauka prawa konstytucyjnego na Uniwersytecie Jagiellońskim w okresie międzywojennym*, [w:] *Prawo konstytucyjne II Rzeczypospolitej. Nauka i instytucje*, red. P. Sarnecki, Kraków 2006, s. 59–60.

¹⁵ A. Redzik, *Stanisław Starzyński (1853–1935) a rozwój polskiej... passim*.

¹⁶ S. Starzyński, *Kilka uwag o Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1921, s. 413–424; *idem*, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17. marca 1921*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1921, s. 94–115; *idem*, *Konstytucja państwa polskiego*, Lwów 1921; *idem*, *Współczesny ustrój prawno-polityczny Polski i innych państw słowiańskich*, Lwów 1928 (reprint Warszawa 2010).

¹⁷ A. Redzik, *Stanisław Starzyński — nestor polskich konstytucjonalistów z okresu Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] S. Starzyński, *Współczesny ustrój prawno-polityczny Polski i innych państw słowiańskich*, Warszawa 2010, s. VII.

¹⁸ A. Ławniczak, M. Masternak-Kubiak, A. Preisner, *Prawo konstytucyjne na Uniwersytecie Lwowskim w okresie międzywojennym*, [w:] *Prawo konstytucyjne II Rzeczypospolitej. Nauka i instytucje*, red. P. Sarnecki, Kraków 2006, s. 22–33.

Ehrlich, badacz dziejów prawa politycznego i prawa narodów, autor *Zarysu historii nauki prawa politycznego w Polsce* (1949)¹⁹. Ehrlich był profesorem Uniwersytetu Lwowskiego, kierownikiem Katedry Prawa Narodów w latach 1924–1939 i dziekanem tamtejszego Wydziału Prawa w latach 1932–1934. Z zakresu prawa państwowego opublikował mniej znaną pracę *Kilka uwag o interpretacji konstytucji* (1925)²⁰.

Zagadnienia konstytucji marcowej i zasad ustrojowych II RP znalazły trwałe miejsce w działalności naukowej Wacława Komarnickiego, znawcy prawa konstytucyjnego. Komarnicki studiował prawo i filozofię na Uniwersytecie Lwowskim oraz w Dorpacie, doktorat uzyskał na Uniwersytecie Jagiellońskim, ale na stałe związał się z wileńskim środowiskiem uniwersyteckim, gdzie w latach 1921–1939 już jako profesor wykładał naukę o państwie i prawie państwowym. W latach 1924–1927 był dziekanem Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego. Politycznie związany ze Stronnictwem Narodowym w latach 1928–1935 zasiadał w Sejmie i prowadził z jego ramienia kampanię na rzecz rewizji konstytucji marcowej²¹. Komarnicki w swoim dorobku naukowym wiele miejsca poświęcił zagadnieniom ustroju politycznego pierwszych lat II RP z perspektywy uchwalonej w 1921 r. konstytucji. Jego poglądy oparte były na krytyce ustawy zasadniczej, a to ze względu na wynikającą z jej postanowień dominację Sejmu w systemie władz państwowych II RP. Komarnicki charakterystyce poddawał nie tylko zasady prawne konstytucji, ale również ustrój polityczny państwa w tzw. okresie przejściowym, za który, podobnie jak czynili to inni ówczesni badacze ustroju II RP, uznawał okres funkcjonowania SU i małej konstytucji. Co istotne, Komarnicki miał w tym zakresie spore doświadczenie praktyczne, albowiem nadzorował prace nad projektem małej konstytucji²².

Swoje poglądy na zagadnienia konstytucyjne i zasady ustrojowe pierwszych lat II RP zawarł w kilku zasadniczych pracach o syntetycznym charakterze, niektóre z nich, jak podkreśla się w literaturze przedmiotu, weszły do kanonu uniwersyteckiego kształcenia. Ugruntowały one zresztą pozycję Komarnickiego w nauce prawa państwowego²³. Pośród nich szczególnie miejsce przypisać należy klasycznej już dziś monografii:

¹⁹ L. Ehrlich, *Zarys historii nauki prawa politycznego w Polsce*, [w:] L. Ehrlich, J.S. Langrod, *Zarys historii prawa narodów, prawa politycznego i administracyjnego w Polsce*, Kraków 1949.

²⁰ Vide A. Ławniczak, M. Masternak-Kubiak, A. Preisner, *Prawo konstytucyjne na Uniwersytecie Lwowskim...*, s. 21–22.

²¹ Komarnicki Wacław, [w:] *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. III, K–Ł, oprac. P. Majewski, red. G. Mazur, Warszawa 2005, s. 155–156; *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J. Majchrowski przy współpracy G. Mazura, K. Stepana, Warszawa 1994, s. 321–322; *Wacław Komarnicki (1891–1954), uczony, polityk, specjalista prawa państwowego i administracyjnego, działacz społeczny i polityczny*, [w:] K. Pol, *Poczet prawników polskich*, Warszawa 2000, s. 1227–1242; M. Tarkowski, *Wileńscy prawnicy wobec wybranych koncepcji ustrojowo-politycznych oraz kodyfikacji prawa w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, [w:] *Tendencje rozwojowe myśli politycznej i prawnej*, red. M. Maciejewski, M. Marszał, M. Sadowski, Wrocław 2014, s. 498; A. Cieszyński, *Dorobek nauki prawa konstytucyjnego na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Prawo konstytucyjne II Rzeczypospolitej. Nauka i instytucje*, red. P. Sarnecki, Kraków 2006, s. 56–57.

²² M. Mohyluk, *Wacław Komarnicki o Konstytucji marcowej*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2015, t. XIV, z. 2, s. 145.

²³ W. Komarnicki, *Zarys ustroju państwowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1923; *idem*, *Ustrój państwowy Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1934.

Polskie prawo polityczne. Geneza i system (1922), w której właściwie jako pierwszy w tak szerokim zakresie przeprowadził wnikliwą analizę i krytykę konstytucji marcowej²⁴. Jej charakterystykę poprzedził szczegółowymi studiami zagranicznej literatury prawniczej oraz akt prawnych państw zaborczych, co pozwoliło mu na zaprezentowanie systematycznego wykładu prawa politycznego na podstawie analizy ustawy zasadniczej w ujęciu porównawczym. Komarnicki zwracał uwagę, że: „Konstytucja marcowa kodyfikuje zasady parlamentaryzmu wraz ze wszystkimi konsekwencjami prawno-politycznymi, ale precyzując ten system w określeniach prawnych na podobieństwo współcześnie uchwalonych konstytucji, posuwa się nasza konstytucja od nich dalej w przeprowadzeniu tej zasady, usuwając z przyjętych przez nią instytucji wszystko to, co mogłoby zasadę rządów parlamentarnych w jakikolwiek sposób osłabić”²⁵.

Swoje uwagi i przemyślenia zawarte w dziele: *Polskie prawo polityczne. Geneza i system*, Komarnicki formułował niemal na bieżąco, poddając wnikliwej obserwacji system ustrojowy pierwszych lat odrodzonego państwa. Przedstawiony w nim wykład prawa politycznego, ale już w wersji popularnej, opublikował rok później w kolejnej swojej pracy: *Zarys ustroju państwowego Rzeczypospolitej Polskiej* (1923). Do kwestii tych nawiązywał również inny z uczniów Starzyńskiego, Ludwik Ehrlich (1889–1968), profesor Uniwersytetu Lwowskiego, w latach trzydziestych dziekan Wydziału Prawa, autor m.in.: *Zarys historii nauki prawa politycznego w Polsce* (1949)²⁶.

W gronie uznanych konstytucjonalistów znajdował się także Zygmunt Klemens Cybichowski (1879–1946), od 1916 r. profesor Uniwersytetu Warszawskiego, na którym kierował Katedrą Prawa Państwowego i Międzynarodowego oraz wykładał prawo państwowe w latach 1917–1933. Brał udział w pracach nad konstytucją marcową²⁷. Jest autorem kilku znaczących opracowań z tego zakresu, w których analizie poddawał prawo konstytucyjne państw współczesnych, koncentrując się na sześciu wiodących zasadach (zasada demokratyczna, podziału władz, parlamentu dwuizbowego, rządów parlamentarnych, niezawisłości sądów, praw człowieka i obywatela), które wszystkie „uświęcała”, jego zdaniem, konstytucja marcowa z 1921 r.²⁸

Na osłabienie, a nawet upadek autorytetu władzy wykonawczej w okresie funkcjonowania SU zwracał uwagę Stanisław Car (1882–1938), prawnik, polityk, publicysta. Zaangażowany politycznie pełnił funkcję szefa Kancelarii Cywilnej przy Naczelniku Państwa (1918–1922) oraz przy Prezydencie Rzeczypospolitej (1922–1923, 1926), brał udział w pracach ustawodawczych nad małą konstytucją, był posłem na

²⁴ W. Komarnicki, *Polskie prawo polityczne. Geneza i system*, Warszawa 1922 (vide również reprint Warszawa 2008, z przedmową P. Sarneckiego).

²⁵ Cytat za: *Wacław Komarnicki (1891–1954), uczonec, polityk*, s. 1233.

²⁶ L. Ehrlich, *Zarys historii nauki prawa politycznego w Polsce*, [w:] L. Ehrlich, J.S. Langrod, *Zarys historii prawa narodów, prawa politycznego i administracyjnego w Polsce*, Kraków 1949.

²⁷ M. Żabicka-Kłopotek, *Zygmunt Klemens Cybichowski (1879–1946)*, [w:] *Konstytucjoniści polscy 1918–2011*, red. A. Szymt, P. Sarnecki, R. Mojak, Warszawa 2012; Z. Jarosz, *Prawo konstytucyjne na Uniwersytecie Warszawskim*, [w:] *Prawo konstytucyjne II Rzeczypospolitej. Nauka i instytucje*, red. P. Sarnecki, Kraków 2006, s. 65–68.

²⁸ Z. Cybichowski, *Polskie prawo państwowe na tle uwag z dziedziny nauki o państwie i porównawczego prawa państwowego*, t. 2, Warszawa 1933, s. 7–8.

Sejm w latach 1930–1938, marszałkiem Sejmu III kadencji (1935–1938) oraz współautorem konstytucji kwietniowej i jej referentem w Sejmie²⁹. Jako autor pracy zatytułowanej *Z zagadnień konstytucyjnych Polski* (1924) zgłosił postulat rewizji zasad ustrojowych określonych w konstytucją z 17 marca 1921 r.³⁰ Odwołując się do znajomości praktyki ustrojowej państw europejskich, krytyce poddawał zasady ustroju parlamentarnego w Polsce. Zwracał przy tym uwagę na dominującą pozycję Sejmu wobec władzy wykonawczej. Podkreślał, że „poddanie rewizji zasad współczesnego ustroju parlamentarnego jest koniecznością, która wymaga poważnego zastanowienia się, jeśli chcemy uniknąć rzeczywistego kryzysu”³¹.

Okres funkcjonowania Sejmu Ustawodawczego w latach 1919–1922, nazywany często sejmowładztwem w międzywojennej literaturze prawniczej czy historycznej, szerszej charakterystyce poddał Maciej Starzewski, prawnik i przedstawiciel krakowskiego środowiska uniwersyteckiego oraz poseł na Sejm w latach 1938–1939³². Zajmując się szerzej prawem konstytucyjnym, historią konstytucjonalizmu i doktryn ustrojowych, zagadnieniom praktyki ustrojowej w II RP poświęcił opublikowane w latach trzydziestych dzieło: *Od sejmowładztwa do rządów gabinetowych (20 lutego 1919–16 stycznia 1934)*³³.

Wydaje się, że równoważne znaczenie w rozwoju ówczesnych zainteresowań problematyką SU można przypisać szeroko rozwiniętej w okresie II Rzeczypospolitej publicystyce politycznej i dziełom, które powstawały w kręgu działaczy politycznych i parlamentarnych. Znakomitym przykładem mogą być w tej mierze poglądy prawnoustrojowe Mieczysława Niedziałkowskiego (1893–1940) i klasyczna już dzisiaj praca jego autorstwa: *Demokracja parlamentarna w Polsce* (1930)³⁴. Choć należy podkreślić, że Niedziałkowski na temat funkcjonowania SU wypowiadał się niemal na bieżąco, co spowodowane było podejmowaną w końcu 1919 r. krytyką ustroju republikańsko-demokratycznego. Swoim poglądom dał wówczas wyraz w artykule: „Rządy parlamentarne”, zamieszczonym w końcu 1919 r. na łamach „Trybuny”, w którym pisał o politycznych wrogach SU wskazując na: „komunistów, socjalistów, skrajną pravicę społeczną i tzw. przeciętną opinię publiczną”³⁵.

²⁹ Car Stanisław Henryk, [w:] *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 1: A–D, oprac. M. Smogorzewska, red. A.K. Kunert, Warszawa 1998, s. 242–243; *Kto był kim...*, s. 33–34; Stanisław Car (1882–1938), *adwokat, polityk, organizator wymiaru sprawiedliwości, pisarz i publicysta prawniczy, działacz państwowy i społeczny*, [w:] K. Pol, *Poczet prawników polskich*, s. 1097–1126.

³⁰ S. Car, *Z zagadnień konstytucyjnych Polski. Istota i zakres władzy prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Państwowość polska w jej rozwoju historycznym*, Warszawa 1924; *idem*, *Konstytucja 17 marca 1921 roku a polska rzeczywistość. Odczyt wygłoszony w dn. 24.11.1929 r. w sali Teatru Starego w Krakowie*, Warszawa 1930.

³¹ S. Car, *Z zagadnień konstytucyjnych*, s. 12.

³² P. Sarnecki, A. Wiekłuk, *Starzewski Maciej*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XLII, Warszawa–Kraków 2003–2004, s. 436–438.

³³ M. Starzewski, *Od sejmowładztwa do rządów gabinetowych (20 lutego 1919–16 stycznia 1934)*, Kraków 1934.

³⁴ M. Niedziałkowski, *Demokracja parlamentarna w Polsce*, Warszawa 1930.

³⁵ *Idem*, *Rządy parlamentarne*, [w:] *Mieczysław Niedziałkowski o demokracji i parlamentaryzmie*, wstęp, wybór i opracowanie M. Śliwa, Warszawa 1996, s. 56–64.

Niedziałkowski, czołowy przedstawiciel Polskiej Partii Socjalistycznej, działacz parlamentarny, znawca problematyki ustrojowej i prawa konstytucyjnego był współ-autorem ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego, a od stycznia 1919 r. kierownikiem Biura Konstytucyjnego Prezydium Rady Ministrów. W SU pełnił funkcję sekretarza tymczasowego i zasiadał jako poseł w Sejmach kolejnych kadencji w latach 1922–1935³⁶. Miał spore doświadczenie praktyczne, jeśli chodzi o zagadnienia konstytucyjne, w SU brał udział w pracach Komisji Konstytucyjnej, podobnie jak w Sejmach kolejnych kadencji. Z ramienia PPS dwukrotnie zgłaszał oparty na zasadach demokracji politycznej projekt konstrukcji ustroju politycznego, tj. „Tymczasową Ustawę Konstytucyjną Rzeczypospolitej Polskiej”³⁷.

Niedziałkowski, poddając analizie zagadnienia prawnoustrojowe okresu funkcjonowania SU i zasady prawne określone w konstytucji marcowej, daleki był od idealizowania ustroju demokracji parlamentarnej. Chociaż w zestawieniu tej formy ustrojowej państwa z systemem monarchicznym czy prezydialnym zyskiwała ona, w jego opinii, na całościowej ocenie i w ostatecznych jego poglądach była najwłaściwszą formą ustrojową. Stawał się też obrońcą zasad konstytucji marcowej przed próbami jej zmian w latach dwudziestych³⁸. Wśród pozytywnych cech demokracji parlamentarnej wskazywał na tzw. „elastyczność” ustroju państwowego³⁹. W *Demokracji parlamentarnej w Polsce* szczegółowo omówił kluczowe dla funkcjonowania systemu parlamentarnego w latach 1919–1922 zagadnienia, w tym problem genezy konstytucji z 17 marca 1921 r., kwestię kryzysu ustawy zasadniczej z lat 1921–1926 i jej krytykę, projekty naprawy i obronę demokracji parlamentarnej. Twierdził, że ten dziesięcioletni okres systemu parlamentarnego można nazwać „okresem niestącej równowagi społeczno-gospodarczej, politycznej i kulturalnej, albo okresem przejściowym, jeżeli ująć go pod kątem widzenia stałości danych form bytowania zbiorowego ludzi”⁴⁰. Jego zdaniem, system demokracji parlamentarnej sprzyjał realizacji „ogólnonarodowych funkcji państwa”⁴¹. Dzieło Niedziałkowskiego podsumowywało dziesięcioletni okres funkcjonowania parlamentaryzmu w II RP i pod tym względem stało się ważnym głosem w toczącej się wówczas szerszej debacie na temat zagadnień ustrojowych i politycznych.

Kolejnym przykładem pracy poruszającej problematykę funkcjonowania SU, ale pozostającej w nurcie publicystyki politycznej, jest dzieło Juliana K. Malickiego, warszawskiego publicysty i dziennikarza, pt.: *Marszałek Piłsudski a Sejm. Historia roz-*

³⁶ Niedziałkowski Mieczysław, [w:] *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. IV: *M–P*, oprac. P. Majewski, red. G. Mazur, Warszawa 2009, s. 226–228; *Kto był kim...*, s. 963.

³⁷ *Tymczasowa Ustawa Konstytucyjna Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] Mieczysław Niedziałkowski o demokracji i parlamentaryzmie, wstęp, wybór i opracowanie M. Śliwa, Warszawa 1996, s. 25–45.

³⁸ M. Śliwa, *Uwagi Mieczysława Niedziałkowskiego o tzw. kryzysie parlamentaryzmu*, „Dzieje Najnowsze”, R. XI, 1979, z. 1, s. 53–66; *idem*, *Ludowcy i socjaliści w parlamencie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1995.

³⁹ M. Niedziałkowski, *Demokracja parlamentarna...*, s. 52–53.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 46–47.

⁴¹ Mieczysław Niedziałkowski o demokracji i parlamentaryzmie, wstęp, wybór i opracowanie M. Śliwa, Warszawa 1996, s. 11–12.

woju parlamentu polskiego 1919–1936 (1936). Poddając szerszej charakterystyce stosunek Józefa Piłsudskiego do parlamentu w II RP, Malicki ścisłej problematyce działalności SU i jego krytyce poświęcił pierwszą część pracy: „*Sejmowładztwo*”. *Sejm konstytucyjny 1919–1922*, swoje rozważania opierając na propiśsudczykowskiej deklaracji ideowej⁴².

Podobny publicystyczny charakter miały dwie kolejne prace. Autorem pierwszej, wydanej w początkach lat trzydziestych, zatytułowanej: *Sejmowładztwo. Sejm ustawodawczy 1919–1922 r.*⁴³ był Walenty Miklaszewski (1868–1950)⁴⁴. Autorem drugiej był Feliks Honowski, sędzia sądu okręgowego w Warszawie, który charakterystykę SU przedstawił z perspektywy czasowej już lat trzydziestych. Jego praca: *Parlament i rząd w Polsce niepodległej* (1938) dotyczyła zagadnień politycznoprawnych i budowy odrodzonego państwa⁴⁵. Honowski, wydając z perspektywy mijającego dwudziestolecia międzywojennego opinię na temat dziejów polskiego parlamentaryzmu, odniósł się do okresu sejmowładztwa i partyjnictwa z lat 1919–1926. Podkreślał w pracy, że: „Od roku 1919 do 1926 upłynęło 7 lat zmagania się patriotyzmu o Polskę z partyjnictwem lokalnym w sensie politycznym, z zadziwiającą jednością przeciwnych sobie u podstaw, a nawet skądinąd wrogich sobie stronnictw politycznych i klubów sejmowych, solidarnych, jeśli chodziło o powzięcie i utrzymanie uchwały o suwerenności Sejmu Ustawodawczego i zachowanie z pewnym zamaskowaniem tej ważkiej i brzemiennej w skutki przewagi politycznej w Konstytucji marcowej”⁴⁶.

Problematyka SU stała się w okresie międzywojennym przedmiotem zainteresowania również ze strony środowiska historyków profesjonalistów. Nie miały one jednak jeszcze w tym czasie charakteru systematycznych studiów naukowych i nie zaowocowały większymi pracami z tego zakresu. Tematykę tę jeśli podejmowano, to wyłącznie przy okazji syntez dziejów ojczystych, prac o szerszym chronologicznym i problemowym zakresie, badań dotyczących budowy zrębów polskiej państwowości po odzyskaniu niepodległości oraz zagadnień prawno-ustrojowych. Znakomitym przykładem są w tej mierze prace dwóch wybitnych przedstawicieli krakowskiego środowiska historycznego o zainteresowaniach badawczych wkraczających w obszar historii państwa i prawa. Chodzi w tym przypadku o Władysława Konopczyńskiego (1880–1952), historyka dziejów nowożytnych⁴⁷ i Stanisława Kutrzebę (1876–1946),

⁴² J. Malicki, *Marszałek Piłsudski a Sejm. Historia rozwoju parlamentu polskiego 1919–1936*, przedmowa A. Boguckiego wicemarszałka Senatu RP, Warszawa 1936, s. 7–120.

⁴³ W. Miklaszewski, *Sejmowładztwo. Sejm ustawodawczy 1919–1922 r.*, Warszawa 1931.

⁴⁴ B. Zielińska, *Miklaszewski Walenty Łukasz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXI, Wrocław–Warszawa–Kraków 1976, s. 68–70. W.Ł. Miklaszewski był synem prawnika Walentego Piotra. *Vide Walenty Piotr Miklaszewski (1839–1924), uczoney, karnista, procesualista, penitencjarysta, organizator nauki, pisarz i publicysta prawniczy, działacz oświatowy, społeczny i kulturalny*, [w:] K. Pol, *Poczet prawników polskich*, s. 323–336.

⁴⁵ F. Honowski, *Parlament i rząd w Polsce niepodległej*, Warszawa 1938. *Confer* W. Grzankowski, *Na marginesie pracy Feliksa Honowskiego*, „Palestra” 1938, nr 4, s. 403–407.

⁴⁶ F. Honowski, *Parlament...*, s. XIII.

⁴⁷ *Konopczyński Władysław*, [w:] *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. III: K–Ł, oprac. P. Majewski, red. G. Mazur, Warszawa 2005, s. 161–163; P. Biliński, *Władysław Konopczyński 1880–1952. Człowiek i dzieło*, Kraków 2017.

historyka dziejów średniowiecznych i doby nowożytnej oraz prawa i ustroju Polski⁴⁸. Konopczyński, zdeklarowany przeciwnik Piłsudskiego, do tematyki SU odniósł się szerzej w swojej *Historii politycznej Polski 1914–1939* (1947), której tekst powstał na bazie jego wcześniejszych, uniwersyteckich wykładów⁴⁹. Charakterystyce poddając okres „sejmowładztwa” z lat 1919–1922, konkludował: „Sejm [Wojciecha — L.M.B.] Trąpczyńskiego, blisko czteroletni, nie doczekał się dotąd sprawiedliwego porównania ze swym sławnym poprzednikiem. Piłsudski i stańczycy postarają się go owszem, poniżyć. Choć mu społeczeństwo nie dało mocnej większości, choć przeważali w nim ludzie niedoświadczeni, o niewyroblonych poglądach, sprostął swemu zadaniu nie najgorzej. Dał konstytucję, powściągnął samowolę, uchwalił niemało reform, stworzył armię i umożliwił jej zwycięstwo, ustalił wreszcie granice Rzeczypospolitej”⁵⁰.

Kolejny z historyków, Stanisław Kutrzeba do kwestii małej konstytucji z 20 lutego 1919 r., ustawy zasadniczej i wzajemnych tarć pomiędzy Naczelnikiem a Sejmem odnosił się w swojej syntezie opublikowanej w 1921 r., która uzupełniana sukcesywnie przez niego doczekała się kolejnych wydań⁵¹.

Inaczej przedstawiała się sprawa zainteresowania dziejami SU w badaniach Adama Feliksa Próchnika (1892–1942), publicysty i historyka, działacza politycznego PPS, posła na Sejm w latach 1928–1930⁵². Zajmując się problematyką odbudowy państwa polskiego w 1918 r. i okresem od odzyskania niepodległości do uchwalenia ustawy zasadniczej w 1921 r., szerzej odniósł się do ustawodawczej działalności Sejmu, pierwszych reform oraz konstytucji marcowej. Jego praca, *Pierwsze piętnastolecie Polski niepodległej (1918–1932). Zarys dziejów politycznych* (1933), utrwaliła się w historiografii i do dzisiaj jest wykorzystywana w badaniach nad dziejami parlamentaryzmu⁵³. Doczekała się też kolejnych wydań w 1957 i 1983 r.

Podsumowując przegląd międzywojennej historiografii, należy zwrócić uwagę na jeszcze dwie ważne kwestie. W pierwszym rządzie na miejsce w historiografii polskiego parlamentaryzmu opracowania dokumentacyjnego: *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919 roku* (1920) autorstwa Tadeusza Rzepeckiego, które do dzisiaj nie straciło swojego znaczenia źródłowego w badaniach historycznych⁵⁴. Opracowanie to miało być

⁴⁸ Stanisław Kutrzeba (1876–1946), uczonec, polityk, historyk prawa i ustroju Polski, historyk kultury, wydawca źródeł, organizator nauki, pisarz i publicysta prawniczy, działacz społeczny i kulturalny, [w:] K. Pol, *Poczet prawników polskich...*, s. 929–948; *Biogramy uczonych polskich*, cz. I, *Nauki społeczne*, z. 2, K–O, red. A. Śródka, P. Szczawiński, Wrocław 1984.

⁴⁹ W. Konopczyński, *Historia polityczna Polski 1914–1939*, Warszawa 1995, s. 81–96 (Sejmowładztwo).

⁵⁰ *Ibidem*, s. 90–91.

⁵¹ S. Kutrzeba, *Polska Odrodzona 1914–1921*, Warszawa–Kraków 1921.

⁵² *Kto był kim...*, s. 403; Próchnik Adam Feliks, [w:] *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. IV: M–P, oprac. P. Majewski, red. G. Mazur, Warszawa 2009, s. 435–437; S.S. Nicieja, *Adam Próchnik — historyk — polityk — publicysta*, Warszawa 1986.

⁵³ A. Próchnik, *Pierwsze piętnastolecie Polski niepodległej (1918–1932). Zarys dziejów politycznych*, Warszawa 1933, s. 13–93.

⁵⁴ T. Rzepecki był synem Jana Rzepeckiego, brata Karola Rzepeckiego (1865–1931), poznańskiego wydawcy i księgarza, założyciela Wielkopolskiej Księgarni Nakładowej (1913), członka ND, posła na Sejm w 1922 i 1928 r. Rzepecki Karol, [w:] *Kto był kim...*, s. 419.

w swoim założeniu pierwszym kompendium wiedzy na temat działalności SU. Rzepecki, współautor również późniejszych kompendiów o Sejmie i Senacie z lat 1922–1933⁵⁵, opracował je na podstawie danych statystycznych Głównych Komisji Wyborczych oraz na pozyskiwanych na bieżąco kwestionariuszach osobowych posłów. Chcąc wypełnić lukę w stanie wiedzy na temat działalności Sejmu, w przedmowie do dzieła zwrócił uwagę, że „Od roku blisko obraduje już Sejm Niepodległej i Zjednoczonej Polski. Publiczność, interesująca się Jego obradami nie miała dotąd podręcznika, który by w zwięzłej formie mógł ją poinformować o dotychczasowej działalności Sejmu, o jego składzie, posłach i wynikach wyborów z dnia 28 stycznia 1919 r. Pragnąc temu zaradzić, puszczam w świat tę skromną książkę”⁵⁶.

W drugiej kolejności uwagę należy skoncentrować na pomnikowym wręcz dziele: *Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1927* (1928), opracowanym przez Henryka Mościckiego i Włodzimierza Dzwonkowskiego. Inicjatywa ta zrodziła się w końcu 1927 r., w środowisku historyków XIX w. i dziejów najnowszych⁵⁷. Jego idea zbiegła się z rocznicą dziesięciolecia odzyskania niepodległości, z okazji której wydawano drukiem dzieła pamiątkowe podsumowujące dokonania II RP w wielu obszarach życia państwowego, społecznego, naukowego. Dzieło oprócz części opisowej, zawierającej szkic z dziejów polskiego parlamentaryzmu do odzyskania niepodległości (m.in. na podstawie prac Kutrzeby i Komarnickiego), obejmowało także sporządzone na bieżąco biogramy posłów i senatorów z lat 1919–1927 oraz zarys dziejów Sejmu z lat 1919–1927⁵⁸. Zbliżony charakter jubileuszowy miała także wydana w tym samym czasie księga pamiątkowa na dziesięciolecie odrodzonej Polski, w której omówione zostały zagadnienia dotyczące konstytucji marcowej i działalności SU, w opracowaniu Wacława Makowskiego, prawnika i współautora rządowego projektu zmian w konstytucji, tzw. noweli sierpniowej 1926 r. oraz Mariana Grzegorzcyka⁵⁹.

Kolejny okres rozwoju badań historycznych nad dziejami parlamentaryzmu w II RP przypadł na czasy PRL, wraz z wewnętrznymi cezurami w dziejach polskiej nauki historycznej tego okresu⁶⁰. Prowadzone po 1945 r. badania historycznoprawne dotyczące zagadnień międzywojennych wpisywały się w obserwowaną w tym czasie, a szczegól-

⁵⁵ T. i W. Rzepeccy, *Sejm i Senat 1922–1927. Podręcznik dla wyborców, zawierający wyniki wyborów w powiatach, okręgach, województwach, podobizny senatorów i posłów sejmowych oraz mapy poglądowe*, Poznań 1923; T. i K. Rzepeccy, *Sejm i Senat 1928–1933, Podręcznik zawierający wyniki wyborów w województwach, okręgach i powiatach, podobizny posłów sejmowych i senatorów, statystyki i mapy poglądowe*, Poznań 1928.

⁵⁶ T. Rzepecki, *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919 roku*, Poznań 1920.

⁵⁷ Mościcki Henryk, [w:] *Biogramy uczonych polskich*, cz. I, z. 2: K–O, red. A. Śródka i P. Szczawiński, Wrocław 1984; Dzwonkowski Włodzimierz, [w:] *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Warszawa 1994, s. 124.

⁵⁸ *Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1927*, red. H. Mościcki i W. Dzwonkowski, Warszawa 1928, s. VII–VIII.

⁵⁹ W. Makowski, *Konstytucja, zwierzchnicy państwa, Sejm, Senat i Rząd*, [w:] *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej. Księga Pamiątkowa 1918–1928*, Kraków–Warszawa 1928, s. 175–180; M. Grzegorzcyk, *Sejm i Senat*, [w:] *ibidem*, s. 183–187.

⁶⁰ R. Stobiecki, *Historiografia PRL. Ani dobra, ani mądra, ani piękna... ale skomplikowana. Studia i szkice*, Warszawa 2007, s. 119 i nn.

nie w okresie stalinizacji nauki historycznej, reinterpretację dziejów II RP⁶¹. Przejawiała się ona w krytyce ustroju „państwa burżuazyjno-obszarniczego” i zapoczątkowanej wówczas, jak podkreśla Rafał Stobiecki, tzw. czarnej legendzie tego okresu, co zakwestionowano, jego zdaniem, dopiero w drugiej połowie lat sześćdziesiątych⁶².

Podjęta w latach pięćdziesiątych inicjatywa całościowego opracowania historii państwa i prawa Polski, w tym okresu obejmującego zagadnienia prawnoustrojowe II RP, podlegała tym samym tendencjom, jakie oddziaływały na powstające w okresie PRL syntezy dziejów ojczystych, które choć w różnym stopniu, to jednak pozostawały pod wpływem stalinowskiej teorii formacji ekonomiczno-społecznych. Jak zauważył R. Stobiecki, „Stalinowska unifikacja polskiej nauki historycznej znalazła swoje odzwierciedlenie także w postaci zmian dokonujących się w dotychczasowym obrazie dziejów narodowych. Konstrukcję nowego obrazu wyznaczały zarówno nowe dyrektywy metodologiczne, jak i ideologiczne cele partii–państwa”⁶³. Odejście od takiej interpretacji zauważalne jest w syntezach dziejów ojczystych dopiero w latach osiemdziesiątych⁶⁴. Badania historyczne prowadzone na podstawie marksistowskiej wykładni dziejów zbiegły się w czasie z instytucjonalną przebudową historiografii, w tym historii państwa i prawa⁶⁵. Na ten okres przypadła także inicjatywa opracowania pierwszej w polskiej historiografii syntezy historii państwa i prawa Polski, czego podjęło się środowisko naukowe skupione wokół nowo powołanego w 1956 r. Instytutu Nauk Prawnych PAN i funkcjonującego w jego strukturach Działu Historii Państwa i Prawa⁶⁶.

W efekcie podjętych prac badawczych już w 1957 r. ukazały się pierwsze dwa tomy, oparte na założeniach marksistowskich, wielotomowej historii państwa i prawa⁶⁷. Wszystko to miało niewątpliwie istotny wpływ na dalszy rozwój badań historycznoprawnych w zakresie studiów nad dziejami parlamentaryzmu w II RP, w tym badań nad Sejmem Ustawodawczym. Prace nad kolejnym tomem syntezy, dotyczącym historii prawa i państwa lat międzywojennych, przypadły już na drugą połowę lat pięćdziesiątych, a ściślej — rozpoczęły się w 1956 r. w środowisku Instytutu Nauk Prawnych PAN i Instytutu Historyczno-Prawnego Uniwersytetu Warszawskiego. W ogólnej charakterystyce historiografii tego okresu uwagę zwracają zachodzące

⁶¹ S. Salmonowicz, *Historia prawa wobec II RP. Uwagi o stanie badań*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2016, t. XVIII, s. 13.

⁶² R. Stobiecki, *Najnowsze dzieje polski w syntezach historycznych okresu PRL*, „Przegląd Zachodni” 1994, z. 4, s. 118; M. Tyrchan, *Nauki prawnohistoryczne 1945–1956 w Polsce*, „Przegląd Historyczny” 2012, z. 1, s. 151–174.

⁶³ R. Stobiecki, *Stalinowska unifikacja nauki historycznej (przykład Polski)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 1996, t. 55, s. 34.

⁶⁴ Na ten temat szerzej R. Stobiecki, *Najnowsze dzieje polski w syntezach historycznych...*, s. 114–116.

⁶⁵ M. Tyrchan, *Nauki prawnohistoryczne 1945–1956 w Polsce...*, s. 151–174; *idem*, *Nauki historycznoprawne w latach 60. XX wieku — organizacja badań*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2012, z. 5, s. 358.

⁶⁶ M. Tyrchan, *Nauki historycznoprawne w latach 60. XX wieku...*, s. 355–373.

⁶⁷ J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski*, t. I, *Do połowy XV wieku*, Warszawa 1957; Z. Kaczmarczyk, B. Leśnodorski, *Historia państwa i prawa Polski*, t. II, *Od połowy XV wieku do r. 1795*, Warszawa 1957.

w niej przewartościowania, które były skutkiem zmian politycznych wywołanych „przełomem październikowym”. Przejawem tego stanu było z pewnością powolne odchodzenie w nauce historycznej od stalinowskiego dogmatyzmu naukowego. Tym samym tendencjom podlegały badania historycznoprawne⁶⁸.

Kolejny tom syntezy, *Historia państwa i prawa Polski 1918–1939* (1962)⁶⁹, wydany już w zmieniających się warunkach i postępującej ideologizacji historiografii, miał w warstwie dokumentacyjnej charakter rzeczowego studium. Niemniej w warstwie interpretacyjnej utrzymany został w nurcie krytyki czasów „Polski burżuazyjno-obszarniczej (1918–1939)”⁷⁰. W gronie autorów znaleźli się: Andrzej Ajnenkiel, Cezary Berezowski, Andrzej Gwiżdż, Jan Jończyk, Romuald Klimowiecki, Karol Ostrowski, Michał Pietrzak i Franciszek Ryszka. W przedmowie dzieła autorzy odnosząc się do oceny systemu ustrojowego lat 1918–1939 podkreślili, że „Cechą systemu państwa i prawa doby międzywojennej jest jego połowiczność: «Od niepełnej demokracji (mieszczańskiej) do niepełnego faszyzmu»”⁷¹. Problematyce SU, małej konstytucji i ustawie zasadniczej poświęcono w syntezie odrębną część charakteryzującą tzw. okres przejściowy w systemie ustrojowym II RP⁷².

Omawiane dzieło było pierwszą syntetyczną próbą całościowego opracowania okresu międzywojennego i — co istotne — podsumowaniem dotychczasowego stanu badań, z wykorzystaniem literatury przedwojennej, ale także prac powstałych już po 1945 r. na emigracji i w Polsce. Jeśli chodzi o zagadnienia dotyczące SU i myśli konstytucyjnej tego okresu, to ich podstawą stała się m.in. wydana w 1956 r., a więc już w czasie prac nad syntezą, praca A. Gwiżdża, *Burżuazyjno-obszarnicza konstytucja z 1921 roku w praktyce*, którą cechowała wyraźna jednostronność interpretacyjna i metodologia oparta na wykładni marksistowskiej⁷³. Kiedy po kilkunastu latach do tej pracy odwoływał się A. Ajnenkiel, zwracał uwagę na stan ówczesnej historiografii i poglądy autorów, które — jak zauważył — aktualnie ulegały zmianie, ale wypowiedzanych wówczas sądów nie można, w jego ocenie, „wyłącznie szukać w postawach badaczy”⁷⁴. W czasie przygotowywania syntezy ukazał się również syntetyczny szkic Konstantego Grzybowskiego na temat parlamentaryzmu II RP⁷⁵.

Autorzy syntezy w charakterystyce stanu badań zwrócili uwagę na znaczenie metodologicznych i historiograficznych inicjatyw podejmowanych w okresie PRL, w tym „owocnych prób przedstawienia z pozycji marksistowskich niektórych węzłowych za-

⁶⁸ R. Stobiecki, *Historia i historycy w latach przełomu październikowego 1956*, „Tygiel Kultury” 1996, nr 10–11; *idem*, *Historiografia PRL...*, s. 128–129; M. Tyrchan, *Nauki historycznoprawne w latach 60. XX wieku...*, s. 358.

⁶⁹ *Historia państwa i prawa Polski 1918–1939*, cz. 1, red. F. Ryszka, Warszawa 1962.

⁷⁰ S. Salmonowicz, *Historia prawa wobec II RP...*, s. 15; M. Tyrchan, *Nauki historycznoprawne w latach 60. XX wieku...*, s. 365–366.

⁷¹ *Historia państwa i prawa Polski 1918–1939...*, cz. I, s. 5.

⁷² *Ibidem*, s. 97–131.

⁷³ A. Gwiżdż, *Burżuazyjno-obszarnicza konstytucja z 1921 roku w praktyce*, Warszawa 1956.

⁷⁴ A. Ajnenkiel, *Spór o model parlamentaryzmu polskiego do 1926 roku*, Warszawa 1972, s. 13.

⁷⁵ K. Grzybowski, *Parlamentaryzm polski w dwudziestoleciu międzywojennym 1918–1939*, [w:] *Historia najnowsza Polski*, red. I. Pietrzak-Pawłowska, K. Piwarski, Warszawa 1960.

gadnień dwudziestolecia”⁷⁶. Odwołano się tym samym do znaczenia konferencji metodologicznej w Otwocku (28 grudnia 1951 r.–12 stycznia 1952 r.), ale także do obrad VIII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie w 1958 r.⁷⁷ Ten ostatni, odbywający się w atmosferze rozliczania się z nauką stalinowską, miał szczególne znaczenie dla dalszej dyskusji na temat badań historycznych nad dziejami parlamentaryzmu w II RP. Wydaje się też, że w tym zakresie odegrał on rolę przełomową. Wpisywało się to w ogólną tendencję obserwowaną w ówczesnej polskiej historiografii, którą po zmianach w latach 1956–1958 cechowało osłabienie krytycznego tonu wobec oceny dziejów II RP⁷⁸.

Przechodząc do charakterystyki dyskusji zjazdowej, w której uczestniczyli historycy prawa — autorzy syntezy historii państwa i prawa Polski, należy zwrócić uwagę na referat K. Grzybowskiego, który wystąpił w obronie polskiego parlamentaryzmu II RP i chciał go rozpatrywać „[...] na tle rozwoju ustroju konstytucyjnego na ziemiach polskich przed r. 1918 i na tle rozwoju konstytucjonalizmu i parlamentaryzmu burżuazyjnego lat 1918–1939”. Za „naukowo bezpłodną” uznał zaś metodę jego konfrontacji z socjalistycznymi modelami ustrojowymi⁷⁹. Dowodził dalej, że sytuacja, w jakiej powstała konstytucja marcowa, przesądzała z góry o jej podstawowych zasadach, a te znalazły już wyraz — w jego ocenie — przy powoływaniu SU. Odnosząc się do zasad ustrojowych określonych w konstytucji marcowej, stawiał pytanie: „Czy system rządów parlamentarnych stworzony przez Konstytucję Marcową, funkcjonujący zaledwie cztery lata, zawiódł?”⁸⁰.

Odmienne stanowisko w kwestii oceny parlamentaryzmu przedstawił drugi z dyskutantów, A. Ajnenkiel, który poruszył problem suwerenności SU. Uważał inaczej niż czynił to Grzybowski, że SU nie miał żadnego wpływu na kształtowanie się pierwszych instytucji państwowych w momencie, kiedy „władza dyktatorska” znajdowała się w rękach Naczelnika Państwa. W jego ocenie, Sejm po uchwaleniu małej konstytucji nie był władzą suwerenną, jak wskazywał na to w swoim wystąpieniu zjazdowym Grzybowski⁸¹. W obronie konstytucji marcowej wystąpił także Michał Pietrzak, źródeł słabości polskiego parlamentaryzmu w II RP upatrując nie w modelu ustrojowym ustawy zasadniczej, a raczej w wewnętrznym układzie sił politycznych w parlamencie⁸².

⁷⁶ *Historia państwa i prawa Polski 1918–1939*, cz. I..., s. 12–13. R. Stobiecki, *Pierwsza Konferencja Metodologiczna Historyków Polskich*, [w:] *Skryte oblicze systemu komunistycznego. U źródeł zła...*, red. R. Bäcker, P. Hübner, Warszawa 1997, s. 193–211.

⁷⁷ *Historia państwa i prawa Polski 1918–1939*, cz. I..., s. 13.

⁷⁸ T. Jędruszcak, *O kryteriach oceny dziejów Polski w okresie międzywojennym (1918–1939)*, „Kwartalnik Historyczny” 1958, nr 2, s. 484–496; A. Garlicki, T. Nałęcz, W. Władyka, *II Rzeczpospolita w powojennych badaniach historyków polskich*, „Przegląd Historyczny” 1978, nr 3, s. 396–397; R. Stobiecki, *Najnowsze dzieje polski w syntezach historycznych*, s. 119.

⁷⁹ K. Grzybowski, *Parlamentaryzm polski w Dwudziestoleciu (1918–1939)*, [w:] *Pamiętnik VIII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie 14–17 września 1958 roku. Referaty i dyskusja*, t. 1, Warszawa 1958, s. 229.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 231, 236.

⁸¹ *Pamiętnik VIII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich...*, s. 248.

⁸² *Ibidem*, s. 256.

Dyskusja na VIII Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich była jedną z istotniejszych debat w polskiej historiografii tego okresu na temat parlamentaryzmu II RP, a przy tym na temat oceny funkcjonowania Sejmu Ustawodawczego. Kolejnym czynnikiem, który wpłynął na rozwój zainteresowań badawczych dziejami parlamentaryzmu do 1926 r. była dyskusja na temat dziedzictwa II RP, opublikowana na łamach „Kwartalnika Historycznego” w 1968 r. Do kwestii tych odniósł się wówczas Bogusław Leśnodorski, twierdząc, że system demokracji parlamentarnej przyczynił się do rozbudzenia życia politycznego w kraju oraz A. Ajnenkiel, którego zdaniem wprowadzenie tego ustroju i utrwalenie go w konstytucji marcowej było wynikiem autentycznych dążeń, a nie mechanicznym zapożyczeniem wzoru francuskiego. Tym samym podkreślał znaczenie konstytucji marcowej w walce o władzę i system ustrojowy w Polsce w okresie do 1926 r.⁸³ Rozwijające się od tego momentu badania nad dziejami parlamentaryzmu II RP, szczególnie do 1926 r., i konstytucjonalizmu były ściśle związane z działalnością naukową M. Pietrzaka, historyka zagadnień prawnoustrojowych oraz wspomnianego już wielokrotnie A. Ajnenkiela (1931–2015), historyka dziejów najnowszych, znawcy prawa i ustroju⁸⁴. Obaj związani z profesorem Juliuszem Bardachem i warszawskim środowiskiem historycznoprawnym, byli autorami wydanych drukiem na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych istotnych monografii, szeroko odwołujących się do zagadnienia funkcjonowania systemu rządów parlamentarnych do przewrotu majowego i noweli sierpniowej z 1926 r.

Pierwszy z wymienionych, M. Pietrzak w *Rzędach parlamentarnych w Polsce w latach 1919–1926* (1969) szczegółowej analizie poddawał „burżuazyjny ustrój polityczny” tego okresu, charakteryzując system rządów parlamentarnych i strukturę polityczną SU⁸⁵. Omawiając jego funkcjonowanie, podkreślał, że „Wprowadzając system rządów parlamentarnych i nadając mu określone kształty instytucjonalne, Sejm Ustawodawczy niedostatecznie interesował się jego stroną funkcjonalną”⁸⁶.

W przypadku dorobku naukowego A. Ajnenkiela, chodzi o wydane na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych monograficzne opracowania dziejów parlamentaryzmu do 1926 r., pokazane na szerszym tle rozwijających się od końca XIX w. koncepcji politycznych⁸⁷. Szczególne znaczenie miała z pewnością rozprawa habilitacyjna Ajnenkiela, *Spór o model parlamentaryzmu polskiego do 1926 roku* (1972), w której podsumowując dotychczasowy stan badań, zwracał uwagę na niedostatek opracowań z tego zakresu⁸⁸. Z krytyczną oceną odniósł się przede wszystkim do dorobku polskiej

⁸³ B. Leśnodorski, *Przełom roku 1918*, „Kwartalnik Historyczny” 1968, nr 3, s. 531–532; *Przełom roku 1918. Dyskusja*, „Kwartalnik Historyczny” 1968, nr 3, s. 536.

⁸⁴ *Pro bono Reipublicae. Księga jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, red. P. Borecki, A. Czohara, T.J. Zieliński, Warszawa 2009, s. 19–20; U. Olech, T. Panecki, *Profesor Andrzej Ajnenkiel (1931–2015)*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2015, t. 16, s. 235–238.

⁸⁵ M. Pietrzak, *Rządy parlamentarne w Polsce w latach 1919–1926*, Warszawa 1969, s. 15.

⁸⁶ *Ibidem*, s. 312–315.

⁸⁷ A. Ajnenkiel, *Od rządów ludowych do przewrotu majowego. Zarys dziejów politycznych Polski 1918–1926*, Warszawa 1968; *idem*, *Spór o model parlamentaryzmu polskiego do 1926 roku*, Warszawa 1972; *idem*, *Parlamentaryzm II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1975.

⁸⁸ A. Ajnenkiel, *Spór o model parlamentaryzmu...*, s. 9.

historiografii lat pięćdziesiątych. Podkreślał, że ówczesne interpretacje historyków były często „jednostronnym, schematycznym spojrzeniem, traktującym dzieje państwa i jego ustrój w jednolitej konwencji, sprowadzającej się do poszukiwania w każdym dążeniu do usprawnienia funkcjonowania aparatu państwowego, tendencji faszyzujących czy wręcz faszystowskich”⁸⁹. Znaczącą część swojej monografii poświęcił analizie „sporów o kształt i rolę parlamentu w dobie Sejmu Ustawodawczego”, zwracając uwagę na cezurę uchwalenia konstytucji marcowej, która zamykała — jego zdaniem — tzw. okres przejściowy, a rozpoczynała funkcjonowanie parlamentaryzmu polskiego już w ramach określonych przez tę konstytucję⁹⁰.

W wydanej kilka lat później kolejnej swojej pracy: *Parlamentaryzm II Rzeczypospolitej* (1975), odnosząc się do stanu badań nad okresem narodzin polskiego parlamentaryzmu do 1926 r., stwierdził jednoznacznie, że w porównaniu z parlamentaryzmem lat 1926–1939 posiada on o wiele większy dorobek historyczny. Wypowiadając się na temat SU, podkreślał, że jego działalność przypadła na trudny okres budowy zrębów polskiej państwowości i scalania państwa. Mimo tego dziedzictwo SU, jego funkcje administracyjne, polityczne, społeczne poddawał wysokiej ocenie, widząc w nich „najbardziej widoczny symbol integracji” i „szkołę myślenia politycznego”⁹¹. Z nazwiskiem Ajnenkiela łączy się dalszy rozwój badań historycznoprawnych nad parlamentaryzmem II RP i konstytucjonalizmem, które zaowocowały szeregiem znaczących prac z tego zakresu. Przy wyłącznie pobieżnym przeglądzie stanu badań uwagę zwraca przede wszystkim wydana w 1989 r. *Historia Sejmu polskiego*, której tom drugi obejmujący czasy II RP stanowił istotną część większej całości⁹².

Nie bez znaczenia dla rozwoju tych zainteresowań były także ówczesne badania nad polską myślą polityczną II RP, które w polskiej historiografii po pracach Andrzeja Micewskiego czy J. Holzera nabrały tempa od przełomu lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, czego przejawem były m.in. opracowania Michała Śliwy, Romana Wapińskiego a wreszcie też wrocławska seria wydawnicza: *Polska Myśl Polityczna XIX i XX wieku*⁹³.

Od lat dziewięćdziesiątych obserwujemy prawdziwy renesans w zainteresowaniach badawczych historycznych i historycznoprawnych problematyką SU i konstytucjonalizmu. Przy wyłącznie pobieżnym przeglądzie stanu badań z tego zakresu w hi-

⁸⁹ *Ibidem*, s. 13.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 165–253.

⁹¹ A. Ajnenkiel, *Parlamentaryzm II Rzeczypospolitej...*, s. 174–176.

⁹² A. Ajnenkiel, *Historia Sejmu polskiego*, t. II, cz. II, *II Rzeczypospolita*, Warszawa 1989, s. 5–63; *idem*, *Konstytucje Polski w rozwoju dziejowym 1791–1997*, Warszawa 2001.

⁹³ A. Micewski, *Z geografii politycznej II Rzeczypospolitej. Szkice*, Kraków 1964; J. Holzer, *Mozaika polityczna Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1974; M. Śliwa, *Polska myśl polityczna w I połowie XX wieku*, Wrocław 1993; R. Wapiński, *Historia polskiej myśli politycznej XIX i XX wieku*, Gdańsk 1997; *Polska Myśl Polityczna XIX i XX wieku*, t. 1–11, Wrocław 1975–2001; K. Kawalec, *Wizje ustroju państwa w polskiej myśli politycznej lat 1918–1939. Ze studiów nad dziejami polskiej myśli politycznej*, Wrocław 1995; *idem*, *Spadkobiercy niepokornych. Dzieje polskiej myśli politycznej 1918–1939*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2000; *Więcej niż niepodległość. Polska myśl polityczna 1918–1939*, red. J. Jachymek, W. Paruch, Lublin 2005.

storiografii współczesnej w pierwszym rządzie uwagę zwraca wielokierunkowość prowadzonych badań i poszerzenie ich problemowego zakresu. Jedynie tytułem przykładu można się odwołać do badań monograficznych poświęconych koncepcjom parlamentarnym, działalności ugrupowań politycznych w SU, mniejszości narodowych, a także niezwykle istotnym i prężnie rozwijającym się studiom biograficznym⁹⁴. W tym zakresie należy zwrócić uwagę m.in. na projekt badawczy nad słownikiem biograficznym posłów i senatorów, który prowadzony jest od 1993 r. pod auspicjami Biblioteki Sejmowej, a jego pokłosiem jest aktualnie wydawany wielotomowy słownik biograficzny, obejmujący noty biograficzne posłów i senatorów wszystkim kadencji parlamentu II Rzeczypospolitej⁹⁵.

Zaprezentowany w niniejszym studium przegląd głównych kierunków badań historycznych i historycznoprawnych poświęconych problematyce Sejmu Ustawodawczego, jakie rozwijały się od lat dwudziestych XX w. do czasów współczesnych, nie wyczerpuje z pewnością w całości tego zagadnienia. Pozwala jednak, przynajmniej w jakiejś części, na przeprowadzenie systematyzacji zainteresowań badawczych wybranych postaci historyków, historyków prawa i ustroju oraz konstytucjonalistów zajmujących się rolą i miejscem Sejmu Ustawodawczego w historiografii polskiego parlamentaryzmu na przestrzeni XX w.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

- Car S., *Konstytucja 17 marca 1921 roku a polska rzeczywistość. Odczyt wygłoszony w dn. 24.11.1929 r. w sali Teatru Starego w Krakowie*, Nakładem Księgarni F. Hoesicka, Warszawa 1930.
- Uchwała Sejmu Ustawodawczego z dnia 20 lutego 1919 r., Dz.P.P.P. nr 19, poz. 226.
- Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. nr 44, poz. 267.
- Nasza Konstytucja. Cykl odczytów urządzonych staraniem Dyrekcji Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie od 12–25 maja 1921 r.*, Kraków 1922.
- Projekty Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Projekt Komisji Konstytucyjnej Sejmu Ustawodawczego*, Warszawa 1920.
- Rzepeccy T. i K., *Sejm i Senat 1928–1933. Podręcznik zawierający wyniki wyborów w województwach, okręgach i powiatach, podobizny posłów sejmowych i senatorów, statystyki i mapy poglądowe*, Wielkopolska Księgarnia Nakładem K. Rzepeckiego, Poznań 1928.

⁹⁴ *Sejmy Drugiej Rzeczypospolitej*, red. A. Zakrzewski, Warszawa 1990; Z. Zaporowski, *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939: działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe*, Lublin 1992; M. Śliwa, *Ludowcy i socjaliści w parlamencie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1995; B. Gałka, *Ziemiaństwo w parlamencie II Rzeczypospolitej*, Toruń 1999; J. Fałowski, *Parlamentarzyści mniejszości niemieckiej w Drugiej Rzeczypospolitej*, Częstochowa 2000; idem, *Posłowie żydowscy w Sejmie Ustawodawczym 1919–1922*, Częstochowa 2000; S. Rudnicki, *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2004.

⁹⁵ *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. I–IV, Warszawa 1998–2009.

Rzepeccy T. i W., *Sejm i Senat 1922–1927. Podręcznik dla wyborców, zawierający wyniki wyborów w powiatach, okręgach, województwach, podobizny senatorów i posłów sejmowych oraz mapy poglądowe*, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, Poznań 1923.

Rzepecki T., *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919 roku*, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, Poznań 1920.

Tymczasowa Ustawa Konstytucyjna Rzeczypospolitej Polskiej, [w:] *Mieczysław Niedziałkowski o demokracji i parlamentaryzmie*, wstęp, wybór i opracowanie M. Śliwa, Kancelaria Sejmu, Warszawa 1996.

PIŚMIENNICTWO

Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, red. A. Redzik, Wydawnictwo Wysoki Zamek, Instytut Pamięci Narodowej, Kraków 2015.

Ajnenkiel A., *Od rządów ludowych do przewrotu majowego. Zarys dziejów politycznych Polski 1918–1926*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1968.

Ajnenkiel A., *Spór o model parlamentarizmu polskiego do 1926 roku*, Książka i Wiedza, Warszawa 1972.

Ajnenkiel A., *Parlamentaryzm II Rzeczypospolitej*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1975.

Ajnenkiel A., *Historia Sejmu polskiego*, t. 2, cz. II, *II Rzeczypospolita*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989 (bibliografia).

Ajnenkiel A., *Konstytucje Polski w rozwoju dziejowym 1791–1997*, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 2001.

Bardach J., *Historia państwa i prawa Polski*, t. I, *Do połowy XV wieku*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1957.

Biliński P., *Władysław Konopczyński 1880–1952. Człowiek i dzieło*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2017.

Biogramy uczonych polskich, cz. I, *Nauki społeczne*, z. 2, K–O, red. A. Śródka, P. Szczawiński, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1984.

Car S., *Z zagadnień konstytucyjnych Polski. Istota i zakres władzy prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Państwowość polska w jej rozwoju historycznym*, Drukarnia Policyjna, Warszawa 1924.

Car Stanisław Henryk, [w:] *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 1: A–D, oprac. M. Smogorzewska, red. A.K. Kunert, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1998.

Cieszyński A., *Dorobek nauki prawa konstytucyjnego na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Prawo konstytucyjne II Rzeczypospolitej. Nauka i instytucje*, red. P. Sarnecki, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.

Cybuchowski Z., *Polskie prawo państwowe na tle uwag z dziedziny nauki o państwie i porównawczego prawa państwowego*, t. 2, Wydawnictwo Seminarium Prawa Publicznego Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1933.

Dzieje parlamentarizmu w Polsce XV–XX wieku. Materiały Bibliograficzne, oprac. K. Zieliński, Centralna Biblioteka Wojskowa, Warszawa 1985.

Dzwonkowski Włodzimierz, [w:] *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Wiedza Powszechna, Warszawa 1994.

Ehrlich L., *Zarys historii nauki prawa politycznego w Polsce*, [w:] L. Ehrlich, J.S. Langrod, *Zarys historii prawa narodów, prawa politycznego i administracyjnego w Polsce*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1949.

Fałowski J., *Parlamentarzyści mniejszości niemieckiej w Drugiej Rzeczypospolitej*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie, Częstochowa 2000.

- Fałowski J., *Posłowie żydowscy w Sejmie Ustawodawczym 1919–1922*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie, Częstochowa 2000.
- Gałka B., *Ziemianie w parlamencie II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1999.
- Grzankowski W., *Na marginesie pracy Feliksa Honowskiego*, „Palestra” 1938, nr 4.
- Grzegorzczak M., *Sejm i Senat*, [w:] *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej. Księga Pamiątkowa 1918–1928*, Nakładem Ilustrowanego Kuriera Codziennego, Kraków–Warszawa 1928.
- Grzybowski K., *Parlamentaryzm polski w Dwudziestoleciu (1918–1939)*, [w:] *Pamiętnik VIII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie 14–17 września 1958 r. Referaty i dyskusja*, t. 1, Polskie Towarzystwo Historyczne, Warszawa 1958.
- Grzybowski K., *Parlamentaryzm polski w dwudziestoleciu międzywojennym 1918–1939*, [w:] *Historia najnowsza Polski*, red. I. Pietrzak-Pawłowska i K. Piwarski, Polskie Towarzystwo Historyczne, Warszawa 1960.
- Gwiżdż A., *Burżuazyjno-obszarnicza konstytucja z 1921 roku w praktyce*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1956.
- Historia państwa i prawa Polski 1918–1939*, cz. 1, red. F. Ryszka, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1962.
- Holzer J., *Mozaika polityczna Drugiej Rzeczypospolitej*, Książka i Wiedza, Warszawa 1974.
- Honowski F., *Parlament i rząd w Polsce niepodległej*, Polskie Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1938.
- Jarosz Z., *Prawo konstytucyjne na Uniwersytecie Warszawskim*, [w:] *Prawo konstytucyjne II Rzeczypospolitej. Nauka i instytucje*, red. P. Sarnecki, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.
- Kaczmarczyk Z., Leśnodorski B., *Historia państwa i prawa Polski*, t. II, *Od połowy XV wieku do r. 1795*, PWN, Warszawa 1957.
- Kawalec K., *Spadkobiercy niepokornych. Dzieje polskiej myśli politycznej 1918–1939*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 2000.
- Kawalec K., *Wizje ustroju państwa w polskiej myśli politycznej lat 1918–1939. Ze studiów nad dziejami polskiej myśli politycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1995.
- Komarnicki W., *Polskie prawo polityczne. Geneza i system*, Nakładem Księgarni F. Hoesicka, Warszawa 1922.
- Komarnicki W., *Zarys ustroju państwowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Nakładem Księgarni F. Hoesicka, Warszawa 1923.
- Komarnicki W., *Ustrój państwowy Rzeczypospolitej Polskiej*, Nakładem Księgarni F. Hoesicka, Warszawa 1934.
- Komarnicki Wacław, [w:] *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. III: K–Ł, oprac. Piotr Majewski, red. G. Mazur, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2005.
- Konopczyński W., *Historia polityczna Polski 1914–1939*, Inicjatywa Wydawnicza ad astra, Warszawa 1995.
- Konopczyński Władysław, [w:] *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. III: K–Ł, oprac. P. Majewski, red. G. Mazur, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2005.
- Konstytucjonaści polscy 1918–2011*, red. A. Szmyt, P. Sarnecki, R. Mojak, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2012.
- Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J. Majchrowski, G. Mazur, K. Stepan, Polska Oficyna Wydawnicza „BGW”, Warszawa 1994.

- Kutrzeba S., *Polska Odrodzona 1914–1921*, Gebethner i Wolff, Warszawa–Kraków 1921.
- Leśnodorski B., *Przełom roku 1918*, „Kwartalnik Historyczny” 1968, nr 3.
- Ławniczak A., Masternak-Kubiak M., Preisner A., *Prawo konstytucyjne na Uniwersytecie Lwowskim w okresie międzywojennym*, [w:] *Prawo konstytucyjne II Rzeczypospolitej. Nauka i instytucje*, red. P. Sarnecki, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.
- Makowski W., *Konstytucja, zwierzchnicy państwa, Sejm, Senat i Rząd*, [w:] *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej. Księga Pamiątkowa 1918–1928*, Nakładem Ilustrowanego Kuriera Codziennego, Kraków–Warszawa 1928.
- Malicki J.K., *Marszałek Piłsudski a Sejm. Historia rozwoju parlamentu polskiego 1919–1936*, Dom Książki Polskiej, Warszawa 1936.
- Marmon W., *Krakowskie środowisko historyczne w latach 1918–1939*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1995.
- Maternicki J., *Historiografia polska XX wieku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1982.
- Maternicki J., *Warszawskie środowisko historyczne w okresie II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1999.
- Micewski A., *Z geografii politycznej II Rzeczypospolitej. Szkice*, Wydawnictwo „ZNAK”, Kraków 1964.
- Mieczysław Niedziałkowski o demokracji i parlamentaryzmie, wstęp, wybór i opracowanie M. Śliwa, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1996.
- Miklaszewski W., *Sejmowładztwo. Sejm ustawodawczy 1919–1922 r.*, „Siła”, Warszawa 1931.
- Mohyluk M., *Wacław Komarnicki o Konstytucji marcowej*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2015, t. XIV, z. 2.
- Mościcki Henryk, [w:] *Biogramy uczonych polskich*, cz. I, z. 2, K–O, red. A. Śródka i P. Szczański, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1984.
- Nicieja S.S., *Adam Próchnik — historyk — polityk — publicysta*, PWN, Warszawa 1986.
- Niedziałkowski M., *Demokracja parlamentarna w Polsce*, Księgarnia Robotnicza, Warszawa 1930.
- Niedziałkowski M., *Rządy parlamentarne*, [w:] *Mieczysław Niedziałkowski o demokracji i parlamentaryzmie*, wstęp, wybór i oprac. M. Śliwa, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1996.
- Niedziałkowski Mieczysław, [w:] *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. IV: M–P, oprac. P. Majewski, red. G. Mazur, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2009.
- Olech U., Panecki T., *Profesor Andrzej Ajnenkiel (1931–2015)*, „Przegląd Historyczno-Wojсковy” 2015, t. 16.
- Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1927*, red. H. Mościcki i W. Dzwonkowski, Nakładem Lucjana Złotnickiego, Warszawa 1928.
- Patkaniowski M., *Rozkwit nauk historycznoprawnych w Uniwersytecie Jagiellońskim*, [w:] *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. M. Patkaniowski, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1964.
- Pietrzak M., *Parlament w systemie organów państwowych*, [w:] *Sejmy Drugiej Rzeczypospolitej*, red. A. Zakrzewski, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1990.
- Pietrzak M., *Rządy parlamentarne w Polsce w latach 1919–1926*, Książka i Wiedza, Warszawa 1969.
- Pisulińska J., *Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2012.

- Polska Myśl Polityczna XIX i XX wieku*, t. 1–11, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1975–2001.
- Pro bono Reipublicae. Księga jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, red. P. Borecki, A. Czohara, T.J. Zieliński, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2009.
- Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008*, red. G. Bałtrusajtys, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2008.
- Próchniak A., *Pierwsze piętnastolecie Polski niepodległej (1918–1932). Zarys dziejów politycznych*, „Robotnik”, Warszawa 1933.
- Próchniak Adam Feliks, [w:] *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. IV: *M–P*, oprac. P. Majewski, red. G. Mazur, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2009.
- Przełom roku 1918. Dyskusja*, „Kwartalnik Historyczny” 1968.
- Pyter M., *Oswald Balzer i lwowska szkoła historycznoprawna*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010.
- Redzik A., *O naukach historycznoprawnych w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, [w:] *Nauki historycznoprawne w polskich uniwersytetach w II Rzeczypospolitej*, red. M. Pyter, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008.
- Redzik A., *Stanisław Starzyński (1853–1935) a rozwój polskiej nauki prawa konstytucyjnego*, Wydawnictwo Wysoki Zamek, Warszawa–Kraków 2012.
- Rudnicki S., *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*, Kancelaria Sejmu, Warszawa 2004.
- Salmonowicz S., *Historia prawa wobec II RP. Uwagi o stanie badań*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2016, t. XVIII, <http://dx.doi.org/10.12775/SIT.2016.001>.
- Sarnecki P., *Nauka prawa konstytucyjnego na Uniwersytecie Jagiellońskim w okresie międzywojennym*, [w:] *Prawo konstytucyjne II Rzeczypospolitej. Nauka i instytucje*, red. P. Sarnecki, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.
- Sarnecki P., Wiekłuk A., *Starzewski Maciej*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XLII, Warszawa–Kraków 2003–2004.
- Sejmy Drugiej Rzeczypospolitej*, red. A. Zakrzewski, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1990.
- Sikorska-Dzięgielewska K., *Historia prawa i jej przedstawiciele na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego w okresie II RP*, [w:] *Nauki historycznoprawne w polskich uniwersytetach w II Rzeczypospolitej*, red. M. Pyter, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008.
- Stanisław Kutrzeba (1876–1946), uczonek, polityk, historyk prawa i ustroju Polski, historyk kultury, wydawca źródeł, organizator nauki, pisarz i publicysta prawniczy, działacz społeczny i kulturalny*, [w:] K. Pol, *Poczet prawników polskich*, C.H. Beck, Warszawa 2000.
- Starzewski M., *Od sejmowładztwa do rządów gabinetowych (20 lutego 1919–16 stycznia 1934)*, Kraków 1934.
- Starzyński S., *Konstytucja państwa polskiego*, Towarzystwo Naukowe, Lwów 1921.
- Starzyński S., *Kilka uwag o Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1921.
- Starzyński S., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17. marca 1921*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1921.
- Starzyński S., *Współczesny ustrój prawno-polityczny Polski i innych państw słowiańskich*, K.S. Jakubowski, Lwów 1928 (reprint Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2010).
- Stobiecki R., *Najnowsze dzieje polski w syntezach historycznych okresu PRL*, „Przegląd Zachodni” 1994, z. 4.

- Stobiecki R., *Historia i historycy w latach przełomu październikowego 1956*, „Tygiel Kultury” 1996, nr 10–11.
- Stobiecki R., *Stalinowska unifikacja nauki historycznej (przykład Polski)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 1996, t. 55.
- Stobiecki R., *Pierwsza Konferencja Metodologiczna Historyków Polskich*, [w:] *Skryte oblicze systemu komunistycznego. U źródeł zła...*, red. R. Bäcker, P. Hübner, Wydawnictwo DiG, Warszawa 1997.
- Stobiecki R., *Historiografia PRL. Ani dobra, ani mądra, ani piękna... ale skomplikowana. Studia i szkice*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2007.
- Supruniuk A., Supruniuk M.A., *Nauki prawne w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919–1944*, [w:] *Nauki historycznoprawne w polskich uniwersytetach w II Rzeczypospolitej*, red. M. Pyter, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008.
- Śliwa M., *Uwagi Mieczysława Niedziałkowskiego o tzw. kryzysie parlamentaryzmu*, „Dzieje Najnowsze”, R. XI, 1979, z. 1.
- Śliwa M., *Polska myśl polityczna w I połowie XX wieku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1993.
- Śliwa M., *Ludowcy i socjaliści w parlamencie II Rzeczypospolitej*, Kancelaria Sejmu, Warszawa 1995.
- Tarkowski M., *Wileńscy prawnicy wobec wybranych koncepcji ustrojowo-politycznych oraz kodyfikacji prawa w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, [w:] *Tendencje rozwojowe myśli politycznej i prawnej*, red. M. Maciejewski, M. Marszał, M. Sadowski, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014.
- Tyrchan M., *Nauki historycznoprawne w latach 60. XX wieku — organizacja badań*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2012, z. 5.
- Tyrchan M., *Nauki prawnohistoryczne 1945–1956 w Polsce*, „Przegląd Historyczny” 2012, z. 1.
- Wacław Komarnicki (1891–1954), *uczony, polityk, specjalista prawa państwowego i administracyjnego, działacz społeczny i polityczny*, [w:] K. Pol, *Poczet prawników polskich*, C.H. Beck, Warszawa 2000.
- Wapiński R., *Historia polskiej myśli politycznej XIX i XX wieku*, „Arche”, Gdańsk 1997.
- Węcej niż niepodległość. *Polska myśl polityczna 1918–1939*, red. J. Jachymek, W. Paruch, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2005.
- Zaporowski Z., *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939: działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1992.
- Zielińska B., *Miklaszewski Walenty Łukasz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXI, Wrocław–Warszawa–Kraków 1976.
- Złota księga Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. J. Stelmach, W. Uruszczak, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.
- Zoll A., *Makarewicz Juliusz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XIX, Wrocław–Warszawa–Kraków 1974.
- Żabicka-Kłopotek M., *Zygmunt Klemens Cybichowski (1879–1946)*, [w:] *Konstytucjonaliści polscy 1918–2011*, red. A. Szmyt, P. Sarnecki, R. Mojak, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2012.